

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Гроші та кредит»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Облік і аудит

за темою № 13 - Фінансове посередництво грошового ринку

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління, протокол
від 31.08.21 № 1

Розробники: викладач циклової комісії економіки та управління, спеціаліст
вищої категорії, викладач-методист, Водолазська Н.В.

Рецензенти:

1. Доктор економічних наук, професор кафедри бізнес адміністрування,
маркетингу і туризму Кременчуцького національного університету ім. М.
Остроградського – Дружиніна В.В.
2. Кандидат економічних наук, спеціаліст вищої категорії, викладач-
методист, викладач циклової комісії економіки та управління КЛК ХНУВС
Пушкар О.І.

План лекції

1. *Сутність, призначення та види фінансового посередництва.*
2. *Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва. Банківська система.*
3. *Небанківські фінансово-кредитні установи, їх класифікація та характеристика.*

Рекомендована література:

Основна

1. Алексєєв І.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Видавництво Львівська політехніка, 2017. – 216 с.
2. Алексєєв, І.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2009. – 254 с.
3. Аранчій, В.І. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Магнолія 2006, 2018. – 362 с.
4. Бандурка, О.М. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Магнолія 2006, 2018. - 367 с.
5. Бандурка, О.М. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Магнолія 2006, 2014. – 368 с.
6. Ільчук П.Г. Гроші та кредит. Підручник. – Львів : Видавець ПП Сорока Т.Б., 2016. – 412 с.
7. Конституція України, прийнята Законом № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. / Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2952-VI від 01.02.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>
8. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
9. Про грошову реформу в Україні : Указ Президента України // Вісник НБУ. – 1996. – № 5.
10. Про заставу : Закон України № 2654-XII від 2.10.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>
11. Про затвердження Положення про валютний нагляд : Постанова Правління НБУ від 03.01.2019 № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013500-19#n163>
12. Про затвердження Положення про ліцензування банків: : Постанова Правління НБУ від 22.12.2018 № 149 [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18>
13. Про Національний банк України : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
14. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Інструкція № 368 від 26.09.2001 р. (зі змін. і доп.) : Постанова Національного банку

[Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

15. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>

16. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>

17. Реверчук С.К. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Знання, 2011. – 382 с.

18. Савлук М.І. Гроші та кредит. Підручник. – К. : КНЕУ, 2011. — 589 с.

19. Ставерська Т.О. Гроші та кредит. Навчально-методичний посібник. – Харків : Видавець Іванченко І.С., 2015. – 88 с.

20. Шевчук І.Л. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Х. : Видавець І.С. Іванченко, 2018. – 271 с.

Додаткова

21. Гриньова, В.М. Гроші і кредит. Навчальний посібник. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 208 с.

22. Демківський, А.В. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – К. : Дакор, 2007. – 528 с.

23. Євтушенко О.А. Гроші та кредит : практикум. Навчальний посібник. – Д. : ДУЕП, 2009. – 172 с.

24. Івасів Б.С. Гроші та кредит. Підручник. – Тернопіль : Карт-бланш, 2000. – 512 с.

25. Історія гривні [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.bank.gov.ua>

26. Коваленко В.В. Банківська система України. Монографія. – Суми : УАБС НБУ, 2010. – 187 с.

27. Коваленко Д.І. Гроші та кредит : теорія і практика. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.

28. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит : теорія та практика. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2013 – 578 с.

29. Корнєєв В.В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В.В. Корнєєв // Фінанси України. – 2013. – № 1. – С. 77-85.

30. Костюка О., Лін М., Омета Г. Євразійські перспективи розвитку банківських систем. Монографія. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 157 с.

31. Коцовська Р.Р. Банківські операції. Навчальний посібник. – К. : Знання, 2010. – 390 с.

32. Крупка М.І. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Л., 2010. – 406 с.

33. Лагутін В.Д. Кредитування : теорія і практика. Навчальний посібник. – К. : Знання, КОО, 2010. – 215 с.

34. Манжос С. Б. Гроші та кредит. : Навчально-методичний посібник для проведення практичних занять та організації самостійної роботи для студентів денної форми навчання спеціальності «Економіка підприємства», «Міжнародна економіка». – Полтава, 2010. – 100 с.

35. Михайловська І.М. Гроші та кредит : практикум. Навчальний посібник. – Львів : Новий Світ-2000, 2008. – 310 с.
36. Михайловська І.М. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – Львів : Новий світ 2000, 2011. – 432 с.
37. Пахомов, В.І. Гроші та кредит. Навчально-методичний посібник. – К. : МАУП, 2004.- 56 с.
38. Реверчук С.К. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Знання, 2011. – 382 с.
39. Черкашина К.Ф. Гроші і кредит : в схемах та таблицях. Навчальний посібник – Київ. : ЦП «КОМПРИНТ», 2013. – 214 с.
40. Щетинін А.І. Гроші та кредит. Підручник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 430 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

41. Офіційний портал Верховної Ради України: Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>
42. Офіційний сайт вільної енциклопедії Вікіпедії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
43. Офіційний сайт Національного банку України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>
44. Офіційний сайт навчальні матеріали онлайн: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/>
45. Офіційний сайт Асоціації українських банків: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aub.org.ua>

Текст лекції

1. Сутність, призначення та види фінансового посередництва

Фінансові посередники – це сукупність суб'єктів грошового ринку, які, виступаючи у ролі посередників, можуть діяти на ринку від свого імені та за власний рахунок. Фінансові посередники, є самостійними і рівноправними суб'єктами грошового ринку. Діяльність фінансових посередників з акумуляції вільного грошового капіталу та розміщення його серед позичальників називається **фінансовим посередництвом**.

Посередництво на грошовому ринку – це специфічний вид діяльності, який полягає в акумуляції його суб'єктами в обмін на свої зобов'язання вільних грошових капіталів і розміщення їх від свого імені в дохідні активи.

Унаслідок цієї діяльності:

- на ринку з'являються нові фінансові інструменти і загальний асортимент їх значно розширюється, що посилює стимули для формування вільних грошових капіталів;
- урізноманітнюється трансформація грошового капіталу, що сприяє кращій адаптації його руху до потреб розширеного відтворення;
- скорочуються витрати економічних суб'єктів на забезпечення руху свого грошового капіталу;
- зменшуються ризики економічних суб'єктів, пов'язані з

використанням свого грошового капіталу.

До фінансових посередників відносяться різноманітні фінансово-кредитні інститути (фінансові установи): банківські установи, спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні інститути, контрактно-ощадні фінансові установи та ін. (рис. 1).

Фінансові посередники відіграють важливу роль у функціонуванні грошового ринку, а через нього – у розвитку ринкової економіки. Вони мають можливість отримувати прибуток за рахунок економії, що обумовлена зростанням масштабу фінансових операцій; здійснюючи аналіз кредитоспроможності потенційних позичальників, рівномірно розподіляють фінансові ризики; допомагають приватним особам, що мають заощадження, диверсифікувати їх (вкладати капітал у різні підприємства).

Рис. 1 – Класифікація фінансових посередників на грошовому ринку

Безпосереднє переміщення грошей від власників заощаджень (населення) до позичальників (підприємств) може здійснюватися без посередництва будь-яких фінансових інститутів.

Переміщення вільного капіталу від власників заощаджень (домашніх господарств) до позичальників (підприємств) може здійснюватися також за допомогою *інституційних фінансових посередників* (банківських та небанківських).

Наприклад, ті суб'єкти, що мають заощадження, можуть покласти свої вільні кошти на депозитні рахунки в банки і отримувати дохід у вигляді відсотків. У свою чергу, банки за рахунок акумульованих у дрібних заощаджувачів коштів, можуть надавати достатньо великі кредити будь-яким фірмам, компаніям для розширення їх виробництва, оновлення основного капіталу, здійснення реального та фінансового інвестування.

Таким чином, економічна роль фінансового посередництва полягає у наступному:

- 1) можливості для кожного кредитора оперативно розмістити вільні кошти в дохідні активи, а для позичальника – оперативно мобілізувати додаткові кошти для виробничих та споживчих цілей;
- 2) скороченні витрат суб'єктів грошового ринку на формування вільних коштів, розміщенні їх у дохідні активи та залученні додаткових коштів;
- 3) послабленні фінансових ризиків для базових суб'єктів грошового ринку, оскільки значна частина їх перекладається на посередників завдяки широкій диверсифікації посередницької діяльності, створенню спеціальних систем страхування та захисту від фінансових ризиків;
- 4) збільшенні дохідності позичкових капіталів, зосереджених у дрібних власників, яким відкривається доступ до фінансування через посередників великих, високодохідних операцій і проектів;
- 5) можливості урізноманітнити відносини між кредиторами і позичальниками за допомогою надання додаткових фінансових послуг, що беруть на себе посередники;
- 6) за рахунок «ефекту масштабу» знижуються адміністративні, консультаційні, юридичні та інші витрати суб'єктів грошового ринку.

Особливої уваги заслуговує класифікація фінансових посередників. У вітчизняній літературі фінансові посередники поділяються на дві групи:

- банки;
- небанківські фінансово-кредитні установи.

Економічна відмінність між ними полягає в тому, що суб'єкти другої групи не можуть розмістити в активи більше коштів, ніж самі акумулювали. Банки ж є не тільки звичайними посередниками, а й творцями кредиту, оскільки виконують емісійну функцію. Тому правомірно розглядати банки як кредитні установи.

Указана економічна відмінність між банками і небанківськими фінансовими установами вимагає чіткого визначення сутності банку. Без цього законодавство не зможе забезпечити ефективне регулювання

банківської діяльності.

2. Банки як провідні суб'єкти фінансового посередництва. Банківська система

Закон України «Про банки та банківську діяльність» визначає **БАНК** як юридичну особу, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, й відомості про яку внесені до Державного реєстру банків

Законом також визначено, що в Україні банки можуть створюватися у формі публічних акціонерних товариств (ПАТ) або кооперативних банків. Останні в Україні у теперішній час не представлені, отже, всі зареєстровані фінансові установи є акціонерними товариствами.

Банком є кредитна установа, яка обслуговує юридичних і фізичних осіб, а саме: приймає депозити, надає кредити, здійснює розрахунково-касове обслуговування, має обов'язкові резерви у центральному банку. Це базові ознаки комерційного банку, який виступає одночасно у ролі й покупця, й продавця існуючих у суспільстві тимчасово вільних грошових коштів.

Банк в економічному розумінні виконує комплекс базових операцій, які у сукупності являють собою закінчений процес посередництва:

- акумуляцію грошових коштів економічних суб'єктів з правом вільного розпорядження ними;
- вільне розміщення їх у дохідні активи від свого імені та під свою відповідальність;
- безумовне виконання розпоряджень власників акумульованих коштів щодо їх використання – повернути гроші власникові готівкою, переказати на рахунки третіх осіб чи на власні рахунки інших видів у цьому чи іншому банках.

Комерційні банки – це багатопрофільні кредитні установи, що здійснюють операції в різних секторах ринку позичкових капіталів, обслуговуючи підприємства всіх галузей економіки та населення.

Банківська система країн з ринковою економікою представлена двома рівнями – Центральний банк (В Україні – НБУ) та комерційні банки. Банківська система виступає як керована система, тобто Центральний банк здійснює незалежну грошово-кредитну політику, регулює діяльність комерційних банків, є касиром та кредитором держави, є емісійним центром готівкового обігу в країні та ін. Банки другого рівня – комерційні, є юридичними особами та функціонують на основі загального та спеціального банківського законодавства; їх діяльність регламентується економічними нормативами, які встановлює Центральний банк.

Банки виконують наступні функції:

- 1) утворення платіжних засобів, тобто на їх базі виникають кредитні гроші (чеки, банківські векселі, ощадні сертифікати);
- 2) забезпечення функціонування розрахунково-платіжного механізму, здійснення і організація розрахунків в економічній системі та організація платіжного обороту;

3) акумуляція тимчасово вільних коштів, заощаджень та нагромаджень держави, підприємницьких структур та населення (депозитні операції);

4) кредитування суб'єктів підприємницької діяльності, юридичних та фізичних осіб, а також держави;

5) кредитно-фінансове обслуговування внутрішнього та зовнішнього господарського обороту;

6) облік векселів та операції з ними;

7) інвестиційні операції та емісія власних цінних паперів;

8) операції з валютними цінностями;

9) збереження фінансових та матеріальних цінностей;

10) довірче управління майном клієнтів (трастові операції) та ін.

У сучасних умовах банки здійснюють нехарактерні в минулому операції, що включають операції з цінними паперами, лізинг, факторинг та інші види кредитно-фінансових операцій. Така тенденція є наслідком розширення сфери фінансових послуг, підвищенням їх якості, зростанням конкуренції в залученні перспективних клієнтів. Діяльність банківських інститутів направлена на реалізацію головної мети – отримання максимального прибутку.

В умовах ринкової економіки банківській системі, як сукупності банків, притаманна різноманітність форм власності, відсутність монополії держави, тобто будь-які юридичні та фізичні особи можуть створювати банки згідно з чинним законодавством країни.

Комерційні банки можна класифікувати за такими ознаками:

1. За формою власності банки бувають:

– *державні* – коли капітал банка або 100-відсотково належить урядові країни, або держава володіє контрольним пакетом акцій банка; в Україні державну форму власності мають такі банки: Ощадбанк, ПриватБанк, Укргазбанк, Укрексімбанк, Український банк реконструкції та розвитку, Розрахунковий центр;

– *приватні* – коли капітал належить приватним особам (рис. 2).

Донедавна у світовій практиці зустрічалися сімейні банки – банки, що належали одній особі або родині (Банк Ротшильда або Банк Вормса). Але наприкінці ХХ ст. сімейного капіталу стало не вистачати для ведення справ, тому банки поступово акціонувалися та змінили, таким чином, форму власності на акціонерну.

Кооперативні банки створюються на засадах пайової участі у формуванні статутного капіталу та володінні ним. У такий спосіб створювалися перші українські банки на початку 90-х рр. Але вони теж були акціоновані.

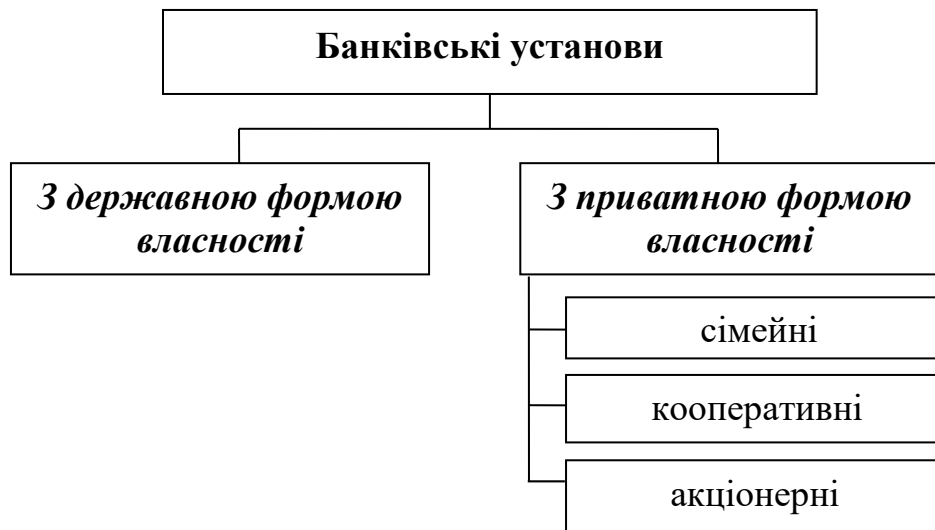

Рис. 2 – Види банківських установ за формою власності

У сучасних умовах комерційні банки за способом формування статутного капіталу найчастіше створюються як акціонерні товариства (відкритого або закритого типу) або товариства з обмеженою відповідальністю.

2. За походженням капіталу:

- банки з вітчизняним капіталом;
- банки з участю іноземного капіталу;
- банки зі стовідсотковим іноземним капіталом.

3. За колом операцій, що виконуються, банки поділяються на такі види:

– *універсальні* – акумулюють грошові кошти населення, підприємств, організацій, здійснюють грошові розрахунки, розміщують кредитні ресурси, надають традиційні банківські послуги, тобто виконують увесь спектр фінансово-посередницьких послуг;

– *спеціалізовані* – спеціалізуються на певних напрямках діяльності або на обслуговуванні обмеженого кола клієнтів, тобто мають право виконувати окремі види банківських послуг (рис. 3).

Емісійні банки – це банки, які мають монопольне право на емісію грошових знаків в обіг. Як правило, вони є центральними банками країн, тобто банками першого рівня.

Інвестиційні банки – це банки, які відповідно до свого статуту, мають право на здійснення операцій з цінними паперами на фінансовому ринку. У світовій практиці зустрічаються два різновиди таких банків: банки-емітенти цінних паперів та банки, що займаються консалтінгом у галузі „злиття та поглинання” компаній.

Іпотечні банки – це банки, які фінансують придбання житла, тобто надають іпотечні кредити для купівля нерухомості під заставу цієї нерухомості.

Ощадні банки – це банки, які формують свої ресурси за рахунок залучення тимчасово вільних коштів населення. В Україні, відповідно до банківського законодавства, для ощадного банку затверджено норматив, щодо якого більшу частку його пасивів (більш ніж 50 %) повинні складати вклади фізичних осіб.

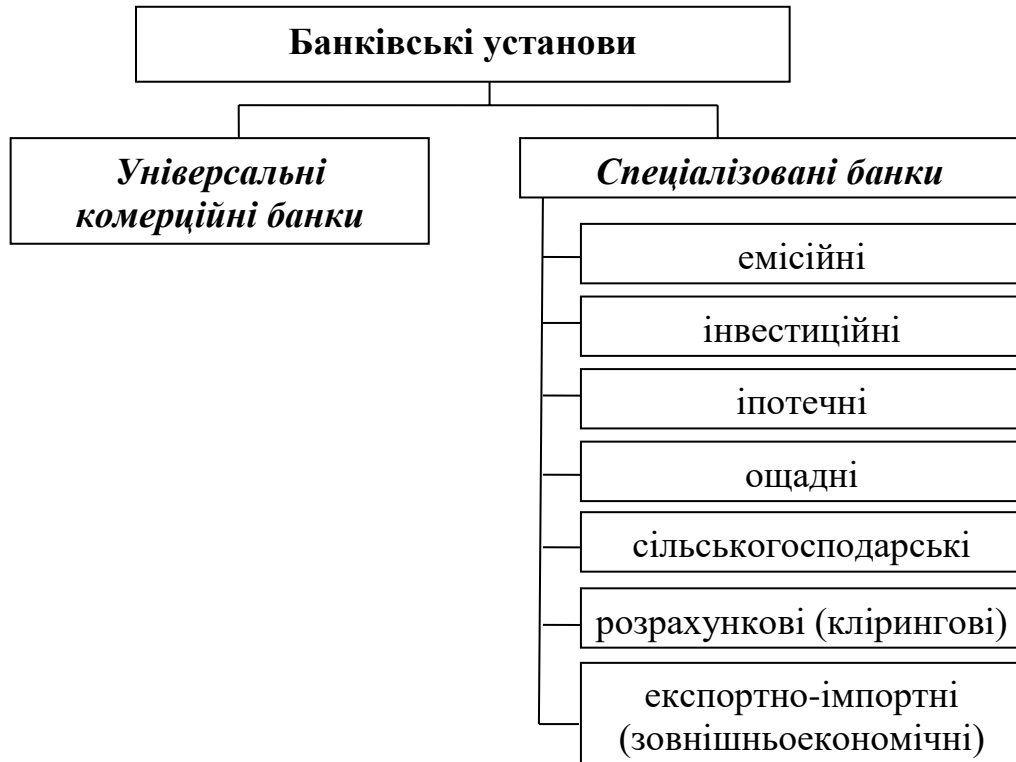

Рис. 3 – Види банківських установ за спеціалізацією діяльності

Сільськогосподарські банки – це галузеві банки, які надають банківські послуги певному сектору економіки – сільському господарству, у тому числі займаються кредитуванням фермерських господарств.

Розрахункові (клірингові) банки – це банки, які здійснюють взаємні розрахунки у вигляді заліку вимог одне до одного для чого у країні створюються клірингові, або розрахункові, палати. Можливо декілька способів клірингу (безготівкового заліку):

- всередині одного банка;
- через місцеві розрахункові палати;
- через мережу банків-кореспондентів;
- через розрахункову мережу центрального банка.

В Україні у 1994 р. запроваджено модель міжбанківських розрахунків на основі електронних технологій через розрахункові палати – центральну розрахункову палату, яка безпосередньо підпорядкована НБУ, та регіональні розрахункові палати, які є структурними підрозділами територіальних управлінь Національного банка.

Експортно-імпортні (зовнішньоекономічні) банки – це банки, які спеціалізуються на здійсненні міжнародних банківських операцій.

4. За територіальною ознакою банки бувають:

- *міжнародні* – створюються за участю іноземного капіталу й можуть мати філії та здійснювати обслуговування клієнтів в інших країнах;
- *національні* – функціонують у межах однієї країни. До них відносяться банки, що мають мережу філій по всій країні. Наприклад, в Україні до цієї групи банків відносяться Ощадбанк, Правексбанк, Промінвестбанк, Приват-банк і т. і.;
- *регіональні* – обслуговують певний регіон країни, тобто діють в одній чи декількох прилеглих областях..

5. За наявністю мережі філій:

- філіальні;
- безфіліальні.

Банківська система – це сукупність різного виду банків і банківських інститутів (філій, представництв), свідомо побудована на законодавчій основі у їх єдності з чітким визначенням місця, субординації та взаємозв'язків окремих її елементів та ланок, що існує в тій чи іншій країні у визначений історичний період.

Банківська система України організована за принципом американської дворівневої системи. У такий спосіб вона містить у собі два рівні: центральний банк і мережу державних та комерційних банків.

Дворівнева побудова – ключовий принцип побудови банківських систем у ринкових економіках.

Дворівнева банківська система – банківська система, у якій емісійно-організаційні функції відокремлені від інших банківських, і виключне право на їх здійснення надане центральному банку – банку першого рівня.

Вона виконує свої специфічні функції та роль в економіці, які хоч і пов'язані з функціями і роллю окремих банків, проте не повторюють їх і не зводяться до них, а мають самостійне значення.

Банківська система має багато спільних рис з іншими економічними системами, що ставить її в один ряд з найвищими ієрархічними структурами цілісної економічної системи країни. Проте вона має й свої специфічні риси, які виділяють її з ряду інших систем і надають їй статусу самостійного економічного явища.

Загальні ознаки банківської системи:

- 1) включає елементи, які підпорядковані певній єдності й відповідають єдиним цілям;
- 2) має специфічні якості, які визначаються її складовими елементами та відносинами, що виникають між ними;
- 3) банківська система в цілому здатна до взаємозамінності елементів;
- 4) банківська система є динамічною: всередині неї постійно виникають нові взаємовідносини;
- 5) виступає як саморегульована система: кожний банк самостійно обирає політику на фінансовому ринку;
- 6) банківська система є керованою системою: керованість полягає в

тому, що центральний банк встановлює нормативи діяльності комерційних банків. Ці нормативи встановлюються з метою забезпечення стійкості банківської системи та підтримання довіри економічних суб'єктів, і в першу чергу населення, до системи комерційних банків.

На першому (вищому) рівні ієрархії знаходиться центральний банк. Він є головним банком країни, його ще називають емісійним банком, тому що саме йому належить монополне право емісії банкнот. Центральний банк активно взаємодіє з системою комерційних банків. Тому центральні банки ще називають

«банками першого рівня».

Існують два шляхи створення центрального банку: еволюційний (на базі найбільшого комерційного банку створюється центральний банк); організаційний (на підставі певного закону створюється новий банк, який наділяється емісійними повноваженнями).

Комерційні банки – це другий (нижчий) рівень банківської системи. Вони обслуговують юридичних і фізичних осіб.

Банком є та кредитна установа, яка приймає депозити, надає кредити, здійснює розрахунково-касове обслуговування, має обов'язкові резерви у центральному банку. Це базові ознаки комерційного банку, який виступає одночасно у ролі й покупця, й продавця існуючих у суспільстві тимчасово вільних грошових коштів.

Наявність обов'язкових резервів у центральному банку є спільною рисою для комерційних банків і відмінною рисою комерційних банків від небанківських кредитних установ.

3. Небанківські фінансово-кредитні інститути, їх класифікація та характеристика

З середини 50-х років XX століття важливу роль у фінансових системах розвинутих країн почали відігравати **спеціалізовані небанківські кредитно-фінансові інститути**, які здійснювали накопичення та мобілізацію грошового капіталу, акумуляцію заощаджень населення та постачання позикового капіталу.

Зростання ролі небанківських фінансових установ, до яких відносяться страхові компанії, пенсійні фонди, кредитні спілки, фінансові, інвестиційні фонди та компанії тощо, викликано наступними основними чинниками:

- по-перше, збільшенням доходів населення у розвинутих країнах;
- по-друге, активним розвитком ринку цінних паперів;
- по-третє, наданням цими установами послуг, які не в змозі надавати банки;
- по-четверте, деякі небанківські фінансові установи (пенсійні фонди, страхові компанії) акумулюють грошові кошти населення на значно більші строки, ніж банки. Це дає їм можливість здійснювати довгострокові інвестиції.

У сучасних умовах небанківські фінансові інститути займаються акумуляцією заощаджень населення, наданням кредитів шляхом

облігаційних позик державі та фірмам, мобілізацією капіталу шляхом емісії акцій; здійснюють іпотечне кредитування; надають споживчі кредити населенню.

Небанківські фінансово-кредитні установи є фінансовими посередниками грошового ринку, які здійснюють акумуляцію заощаджень і нагромаджень, розміщення їх у дохідні активи: у цінні папери та кредити (переважно довгострокові).

У своїй діяльності вони мають **багато спільного з банками:**

- функціонують у тому самому секторі ринку, що й банки, у секторі опосередкованого фінансування;
- формуючи свої ресурси (пасиви), вони випускають, подібно до банків, боргові зобов'язання, які менш ліквідні, ніж зобов'язання банків, проте теж можуть реалізовуватися на ринку як додатковий фінансовий інструмент;
- розміщуючи свої ресурси в дохідні активи, вони купують боргові зобов'язання, створюючи, подібно до банків, власні вимоги до інших економічних суб'єктів, хоч ці вимоги менш ліквідні і більш ризиковані, ніж активи банків;
- діяльність їх щодо створення зобов'язань і вимог ґрунтується на тих самих засадах, що й банків: їх зобов'язання менші за розмірами, більш ліквідні і коротші за термінами, ніж власні вимоги, внаслідок чого їх платежі за зобов'язаннями менші, ніж надходження за вимогами, що створює базу для прибуткової діяльності.

Разом з тим посередницька діяльність небанківських фінансово-кредитних установ істотно **відрізняється від банківської діяльності:**

- вона не пов'язана з такими операціями, які визнані як базові банківські;
- вона *не зачіпає процесу створення депозитів і не впливає на динаміку пропозиції грошей*, а отже немає потреби контролювати їх діяльність так само ретельно, як банківську, насамперед поширюючи на них вимоги обов'язкового резервування. Тому законодавство всіх країн дає їм інший статус, ніж банкам;
- вона є вузько спеціалізованою.

Спеціалізація небанківських посередників здійснюється за двома критеріями:

- 1) за характером залучення вільних грошових коштів кредиторів;
- 2) за тими додатковими послугами, які надають фінансові посередники своїм кредиторам.

Формування грошових ресурсів небанківських фінансово-кредитних установ має ту особливість, що воно **не є депозитним**, тобто переданими їм коштами власники не можуть так вільно скористатися, як банківськими вкладками. Як правило, ці кошти вкладаються на тривалий, заздалегідь визначений строк. Чим довший цей строк, тим з більшими ризиками пов'язане таке розміщення і тим вищі доходи воно повинно приносити.

Недепозитне залучення коштів може здійснюватися двома способами:

- на договірних засадах;
- шляхом продажу посередником своїх цінних паперів (акцій, облігацій). Звідси всі небанківські посередники поділяються на:

1) **договірних фінансових посередників**, які залучають кошти на підставі договору з кредитором (інвестором);

2) **інвестиційних фінансових посередників**, які залучають кошти через продаж кредиторам (інвесторам) своїх власних акцій, облігацій, паїв тощо.

Усередині кожної з цих груп фінансові посередники класифікуються за видами послуг, які вони надають своїм клієнтам понад доходи за залучені кошти.

Усередині групи **договірних посередників** за цим критерієм можна виокремити:

- страхові компанії;
- пенсійні фонди;
- ломбарди,
- лізингові та факторингові компанії.

Усередині групи **інвестиційних посередників** за цим критерієм можна виокремити:

- інвестиційні фонди;
- фінансові компанії;
- кредитні спілки тощо.

Розглянемо в загальних рисах механізм посередницького функціонування основних видів небанківських фінансово-кредитних установ.

I. Договірні фінансові посередники

Страхові компанії – це фінансові посередники, що спеціалізуються на наданні страхових послуг. Їх діяльність полягає у формуванні на підставі договорів з юридичними і фізичними особами (через продаж страхових полісів) спеціальних грошових фондів, з яких здійснюються виплати страхувальникам грошових коштів в обумовлених розмірах у разі настання певних подій (страхових випадків).

Пенсійні фонди – це спеціалізовані фінансові посередники, які на договірній основі акумулюють кошти юридичних і фізичних осіб у цільові фонди, з яких здійснюють пенсійні виплати громадянам після досягнення певного віку.

Пенсійні фонди бувають державні та приватні. Державні фонди, як правило, створюються за ініціативою центральних і місцевих органів влади. Вклади до них здійснюються шляхом нарахувань на заробітну плату всіх чи певних категорій працівників, або ж відрахувань з відповідних бюджетів. Тому й розміщення коштів цих фондів здійснюється переважно в державні цінні папери.

Приватні пенсійні фонди створюються, як правило, за ініціативою певних фірм, страхових компаній тощо для виплат пенсій та допомог своїм працівникам. Кошти їх формуються за рахунок відрахувань із заробітної плати працівників, відрахувань з прибутку при його розподілі, з доходів від

розміщення коштів в активи.

Ломбарди – фінансові посередники, що спеціалізуються на видачі позичок населенню під заставу рухомого майна. Кошти ломбардів формуються із внесків засновників, прибутку від його діяльності, виручки від реалізації заставленого майна. Вони можуть користуватися також банківським кредитом. Відносини між ломбардами та позичальниками оформляються спеціальними документами (ломбардними квитанціями), які мають статус угоди між сторонами, що дає підстави відносити ломбард до групи договірних фінансових посередників.

Лізингові компанії – фінансові посередники, що спеціалізуються на придбанні предметів тривалого користування (транспортних засобів, обладнання, машин тощо) та передачі їх в оренду фірмам-орендарям для використання у виробничій діяльності, які поступово сплачують їх вартість протягом визначеного строку (5 - 10 і більше років). Оформляються лізингові угоди договорами оренди. Особливістю лізингового посередництва є те, що в ньому кредитування здійснюється в товарній формі і має довгостроковий характер, що дуже зручно для позичальників.

Факторингові компанії (фактори) – фінансові посередники, що спеціалізуються на купівлі у фірм права на вимогу боргу. Ці права існують, як правило, у вигляді дебіторських рахунків за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. Сплату по цих рахунках при настанні строків одержує факторингова компанія. Оформляється така операція спеціальним договором між фактором та його клієнтом, що продає свої вимоги.

II. Інвестиційні фінансові посередники

Інвестиційні фонди (банки, компанії) – це фінансові посередники, що спеціалізуються на управлінні вільними грошовими коштами інвестиційного призначення. Вони спочатку акумулюють грошові кошти дрібних приватних інвесторів шляхом випуску власних цінних паперів, а потім розміщують їх в акції інших корпорацій та в державні цінні папери.

Інвестиційні фонди, акумулюючи великі обсяги капіталів, спроможні забезпечити високий рівень професійного управління ними, надійний захист від кредитних ризиків та високий рівень доходності за своїми пінними паперами – акціями, інвестиційними сертифікатами тощо.

Фінансові компанії мають ту характерну особливість, що мобілізовані звичайним для інвестиційних посередників шляхом (через продаж своїх цінних паперів), кошти направляють у позички фізичним та юридичним особам для придбання товарів виробничого чи споживчого призначення. Такі компанії спеціалізуються на видачі кредитів населенню для роздрібної купівлі товарів народного споживання; на кредитуванні купівлі товарів певних видів у певних виробників чи торговельних компаній, меблів у магазинах конкретної торгової фірми тощо; на кредитуванні торговельних організацій під продаж ними товарів з відстрочкою платежу та ін. До групи фінансових компаній можна віднести також лізингові та факторингові компанії, оскільки вони певною мірою кредитують платіжні потреби своїх клієнтів.

Кредити фінансових компаній переважно є короткостроковими і невеликими за розмірами.

Кредитні кооперативи (товариства, спілки) – це посередники, що працюють на кооперативних засадах і спеціалізуються на задоволенні потреб у кредиті своїх членів, переважно підприємств малого і середнього бізнесу будь-якої форми власності, фермерських та домашніх господарств, фізичних осіб. Ресурси їх формуються шляхом продажу паїв своїм членам, стягування з них спеціальних внесків, одержання позичок у банках, одержання доходів від поточної діяльності. В окремих країнах таким кооперативам дозволено відкривати для своїх членів ощадні, депозитні та інші спеціальні рахунки, кошти на яких теж формують їх ресурсну базу.

Мобілізовані кошти розміщуються передусім у коротко- та середньострокові позички своїм членам – під проценти, нижчі від банківських. Не розміщені в позички кошти товариства можуть зберігати на дохідних депозитах у банках чи інвестувати в короткострокові цінні папери з високою ліквідністю.

Крім позичок, кредитні кооперативи можуть надавати своїм членам інші послуги – консультаційні, брокерські, випускати кредитні картки, встановлювати касові автомати тощо.

Згідно з Законом України «Про кредитні спілки» **кредитна спілка** – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки.

Діяльність кредитної спілки ґрунтується на таких принципах: добровільності вступу та свободи виходу з неї; рівноправності членів; самоврядування; гласності.

Позиково-ощадні асоціації створюються як кредитні товариства для фінансування житлового будівництва. Основна діяльність асоціацій – надання іпотечних кредитів широким верствам населення. Ресурси їх формуються за рахунок вкладень пайщиків, тобто позиково-ощадні асоціації носять кооперативний характер.

Таким чином, фінансові інститути, як банківські, так і небанківські, активно здійснюють мобілізацію та акумуляцію вільних капіталів, створюють крупні грошові фонди, беруть активну участь в кредитуванні та фінансуванні потреб юридичних і фізичних осіб та цим забезпечують умови для розширеного відтворення, підвищення життєвого рівня населення, задоволення потреб усіх суб'єктів економіки у грошових коштах.